

Robert Radek

System partyjny Kanady i jego wpływ na funkcjonowanie gabinetów rządowych*

1. Wstęp

Westminsterski model rządów, który narodził się i rozwinął w Wielkiej Brytanii, został przyjęty w wielu państwach, a w szczególności należących do Brytyjskiej Wspólnoty, w tym oczywiście w Kanadzie. Wiele elementów charakterystycznych dla tego modelu przeniesiono w sposób bezpośredni, choć niektóre z nich zostały zmodyfikowane. Celem niniejszego artykułu jest przeanalizowanie odstępstw od modelu westminsterskiego, których najbardziej wyraźnym skutkiem często są trudności w wyłonieniu stabilnej większości parlamentarnej. Wpisuje się to również w problem istniejących we współczesnych demokracjach barier i ograniczeń, które utrudniają na przykład skuteczne rządzenie. Celowe zatem wydaje się scharakteryzowanie systemu partyjnego Kanady wraz z oceną jego wpływu na kształtowanie się gabinetów rządowych. Niemożność wyłonienia stabilnej większości parlamentarnej jako właśnie skutek odstępstw od modelu westminsterskiego spowodowała, że w Kanadzie dosyć często pojawiały się rządy mniejszościowe.

2. Rządy mniejszościowe – wprowadzenie

Rządy mniejszościowe w demokracjach zachodnich nie należą do rzadkości. W Polsce także mieliśmy z nimi do czynienia po 1989 roku. W literaturze przed-

* Niniejszy artykuł jest zmodyfikowaną wersją fragmentu monografii autora pt. *System konstytucyjny Kanady*, wydanej przez Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011.

miotu ukształtował się dość negatywny wizerunek tego typu gabinetów, które są kojarzone przede wszystkim z kryzysem politycznym, sfragmentaryzowanym systemem partyjnym i ogólnym chaosem ustrojowym. Tymczasem często jest wprost przeciwnie. Wynikać to może z faktu, że rządy mniejszościowe wymagają w miarę stabilnych warunków funkcjonowania, utrwalonej tradycji kompromisu i chęci wzajemnej współpracy. Jak pokazują doświadczenia wielu państw, w tym Polski, nie będzie dobrych rządów mniejszościowych bez wysokiego poziomu kultury politycznej czy utrwalonych wzorców parlamentarnej rywalizacji. Co więcej, można przypuszczać, że przy większej stabilizacji systemu i bardziej koncyliacyjnej kulturze politycznej gabinety te mogą stanowić realną alternatywę dla większościowych rządów koalicyjnych, które cechują dość często nietrwałość oraz wewnętrzne konflikty¹.

Opisując fenomen rządu mniejszościowego, można zauważyć, że jest on gabinetem mającym po prostu poparcie mniejszości deputowanych, czyli równej lub mniejszej od połowy ustawowej liczby członków izby parlamentu. Zauważalne są w takim ujęciu pewne istotne kwestie. Po pierwsze, brak większości, która może być faktyczna bądź też jedynie formalna. Warto bowiem pamiętać, że czasami status rządu mniejszościowego jest tylko pozorny. Dzieje się tak wówczas, gdy potencjalny koalicjant ze względu na własną pozycję czy profity decyduje się na niewchodzenie do rządu, ale jednocześnie popieranie go w kolejnych głosowaniach. Zdarzać się zatem mogą sytuacje, w których gabinet nominalnie mniejszościowy w wyniku posiadania faktycznie stałego poparcia jest w stanie rządzić, tak jakby posiadał większość. W innej sytuacji może się zdarzyć, że partner, wspierając taki gabinet podczas parlamentarnych głosowań, może udzielać poparcia tylko sporadycznie, co powoduje, że każdorazowo podjęcie i poparcie decyzji rządowych wymaga poszukiwania potencjalnych sprzymierzeńców. W związku z tym działający rząd w takim przypadku jest silnie uzależniony od poparcia parlamentu².

W systemach demokratycznych ważnym pytaniem stawianym w kontekście jakości rządzenia jest sposób kreacji gabinetów rządowych. Częstym założeniem, jakie się przyjmuje, mówiąc o istocie demokracji, jest konieczność istnienia rządów większościowych, czyli gabinetów mających w parlamencie liczbowo odpowiednie zaplecze. Taka oczekiwana sytuacja powyborcza charakteryzuje się więc trwałą i stabilną większością, dzięki której możliwe jest realizowanie rządowych inicjatyw legislacyjnych.

Tymczasem rządy mniejszościowe są pewnym trwałym elementem demokratycznego pejzażu w wielu państwach, co spowodowane jest zarówno obiektywnymi, jak i subiektywnymi czynnikami. Dość często zdarza się też, że brak

¹ P. Zakrzewski, *Rząd mniejszościowy – zagadnienia definicyjne i przegląd stanowisk teoretycznych*, w: *Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, Warszawa 2009, s. 95.

² *Ibidem*, s. 96.

poszukiwań partnerów i pozostawanie w sytuacji rządu mniejszościowego bywają podyktowane racjonalnym wyborem. Warto zauważyć, że sytuacja rządu mniejszościowego nie jest dana raz na zawsze. Jeśli zatem ów rząd jest w stanie znaleźć poparcie dla swoich projektów w danym parlamencie, a jednocześnie ten sam parlament nie obala tego gabinetu i nie jest w stanie wyłonić nowego większościowego rządu, to po prostu oznacza, że rząd mniejszościowy może działać i znajduje akceptację. W przeciwnym razie, gdyby założyć, że rządy mniejszościowe są rodzajem patologii systemowej, z którą należy walczyć, dosyć szybko kończyłby się ich żywot. Tymczasem jest wprost przeciwnie i mamy wiele przykładów świadczących o tym, że zbytnio nie ustępują one – czy to pod względem długości trwania, czy też promowania własnych projektów ustaw – zwykłym gabinetom większościowym³.

W literaturze przedmiotu dominują dwa przeciwstawne stanowiska dotyczące tworzenia oraz funkcjonowania gabinetów mniejszościowych. Pierwsze z nich traktuje rządy niecieszące się poparciem większości izby jako wadę i swego rodzaju niedoskonałość systemową, odstępstwo od reguły i deformację, która negatywnie wpływa na prowadzenie polityki państwa. Drugie stanowisko, nie dyskredytując zalet rządów większościowych, podkreśla także istnienie pewnej logiki i korzyści wynikających z utworzenia mniejszościowych gabinetów.

W 1973 roku dwóch brytyjskich uczonych – V. Herman i J. Pope – opublikowało artykuł w „British Journal of Political Science” poświęcony rządóm mniejszościowym⁴. Głównym obszarem ich zainteresowania stało się nie tyle funkcjonowanie tego typu gabinetów, traktowanych jako zjawisko wyjątkowe, ile poznanie mechanizmów ich tworzenia oraz doprowadzania do upadku. Ich zdaniem, istnieje pięć podstawowych przyczyn powstania gabinetów mniejszościowych:

1. Tradycyjna niechęć do zawiązywania koalicji w niektórych państwach, która może wynikać z jednej strony z przewagi jednopartyjnych rządów większościowych, a w przypadku ich braku z decyzji danego ugrupowania o samodzielnym rządzeniu (przykładem jest Wielka Brytania).
2. Cechy systemu uniemożliwiające utworzenie większości, które czasami są wbudowane w przyjęte rozwiązania konstytucyjne (na przykład permanentny konflikt poszczególnych władz), a czasami wynikają z partyjnej frakcjonalizacji (przykładem jest Francja za czasów IV Republiki).
3. Zmiany konstytucyjne albo dotrwanie do najbliższych wyborów, co powoduje tworzenie rządów o charakterze tymczasowym i administracyjnym (przykładem jest sytuacja w latach 50. ubiegłego wieku w Islandii).
4. Rozpad koalicji w państwach, w których jednopartyjne gabinety są rzadkością (przykładem jest sytuacja w Norwegii w latach 60. ubiegłego wieku).

³ Ibidem, s. 98.

⁴ V. Herman, J. Pope, *Minority Governments in Western Democracies*, „British Journal of Political Science” 1973, vol. 3.

5. Rządy mniejszościowe bliskie większości. W momencie niekorzystnego dla danego ugrupowania wyniku wyborczego nie szuka się potencjalnych koalicjantów, lecz jedynie kilku zewnętrznych sojuszników. Owi sojusznicy popierają taki gabinet, bowiem albo istnieje pewna bliskość programowa z nimi, albo też chcą wzmocnić własną pozycję. Okolicznością sprzyjającą jest też brak zgody w łonie opozycji. W takiej sytuacji rząd mniejszościowy jest silny słabością opozycji.

Herman i Pope wyróżnili także siedem przyczyn upadku gabinetów mniejszościowych:

1. Konstytucyjny termin zbliżających się wyborów lub decyzja większości o przedterminowych wyborach jako przykład naturalnych rozwiązań prawnych.
2. Rezygnacja rządu mniejszościowego po wprowadzeniu zmian w konstytucji (przykładem jest sytuacja w 1953 roku w Danii).
3. Inicjatywa samego rządu, który spodziewa się wygranej swojego zaplecza w następnych wyborach.
4. Dominacja opozycji, która, konsolidując swe zaplecze, jest w stanie doprowadzić do przegłosowania rządowi mniejszościowemu wotum nieufności (przykładem była sytuacja w 1963 roku w Kanadzie, kiedy upadł mniejszościowy rząd Postępowych Konserwatystów z premierem J. Diefenbakerem).
5. Rezygnacja lub śmierć premiera.
6. i 7. Zmiana statusu gabinetu, który staje się większościowy lub przynajmniej „mniej” mniejszościowy⁵.

Zaprezentowane analizy brytyjskich badaczy są jedną z wielu prób teoretycznego wyjaśnienia fenomenu gabinetów mniejszościowych. Innym nieco podejściem wyróżnia się amerykański politolog K. Strøm⁶. Przebadał on 323 gabinety w 15 zachodnich demokracjach, z czego ponad 1/3, to jest 114, miała mniejszościowy status. Podstawowym kryterium przy wyborze państw było występowanie co najmniej jednego gabinetu mniejszościowego w ciągu 20 lat w okresie od 1945 do 1982 roku. Z przeprowadzonych analiz wynika, że w czterech państwach – w Kanadzie, Danii, Norwegii oraz Szwecji – więcej niż połowa rządów nie cieszyła się zaufaniem większości.

K. Strøm zaobserwował pewną prawidłowość, polegającą na tym, że liczba gabinetów mniejszościowych wraz z upływem czasu wzrasta. W latach 40. XX wieku stanowiły one mniej niż 1/4 wszystkich rządów, w latach 70. ubiegłego wieku

⁵ P. Zakrzewski, op. cit., s. 99–101.

⁶ Podstawowa teza K. Strøma zakłada racjonalność mniejszościowych rozwiązań przy specyficznych warunkach związanych głównie z wolą prowadzenia uczciwej rywalizacji niż pozostawiania w permanentnym konflikcie przez uczestników życia politycznego. Wyniki swoich badań przedstawił w artykule pt. *Minority governments in parliament democracies. The rationality of non-winning cabinet solutions*, „Comparative Political Studies” 1984, vol. 17; za: P. Zakrzewski, op. cit., s. 102.

zaś ponad 40%, a już dziesięć lat później ponad 50%. Co więcej, autor zauważył także zmiany wielkości poparcia gabinetów mniejszościowych. Wbrew ustaleniom Hermana i Pope'a, 60% rządów kontrolowało mniej niż 45% głosów w parlamencie, a więcej niż 24 mogło liczyć na poparcie mniejsze niż 35%, czyli sprawowanie władzy przez opisywane gabinety bardziej przypominało jednopartyjne rządy większościowe niż rządy koalicyjne. Poza tym przedstawione przez Strøma dane zaprzeczają także stereotypowej tezie, jakoby gabinety te związane były z niestabilnością systemu. Okazuje się bowiem, że rządy bez poparcia większości stanowią 37,6% w krajach o niskiej stabilności systemu, w państwach zaś o wysokiej stabilności – aż 52,5%⁷.

Analizując funkcjonowanie gabinetów mniejszościowych, amerykański politolog zauważył ponadto, że nieprawdziwe jest twierdzenie o wywoływaniu przez nie kryzysów politycznych. Dowodem na to, że jest wprost przeciwnie, są wyniki obliczeń, według których okres oczekiwania na powołanie nowego rządu, kojarzony z międzypartyjnymi przetargami, jest zdecydowanie dłuższy przy formowaniu gabinetów większościowych i wynosi średnio 25 dni, w przypadku zaś sytuacji mniejszościowych trwa jedynie 16,4 dnia. Wynikać to może z liczby aktorów biorących udział w negocjacjach, bowiem im jest ona większa, tym bardziej skomplikowane i czasochłonne staje się osiągnięcie kompromisu politycznego.

Zdaniem Strøma, tworzenie się rządów mniejszościowych dokonuje się w drodze racjonalnego wyboru. Zwraca on uwagę na kilka elementów. Po pierwsze, niechęć do tworzenia koalicji lub fiasko negocjacji nie jest jego zdaniem przyczyną powstawania takich rządów. Chodzi raczej o to, że każda partia, uczestnicząc w wyborczym wyścigu, traktuje zdobycie władzy nie jako cel, lecz raczej jako środek umożliwiający wpływanie na kierunki polityki danego państwa. Po drugie, rola opozycji nie musi oznaczać ciągłych ataków na rządzących, lecz może się opierać na zrównoważonej współpracy, otrzymanie zaś przez nią pewnych stanowisk w zamian za poparcie nie warunkuje partycypacji w gabinecie⁸. Po trzecie, status rządu mniejszościowego ułatwia proces decyzyjny i w przeciwieństwie do dość skomplikowanego procesu negocjacji w łonie większościowej koalicji pozwala szybciej osiągać stabilność polityczną. Jest to tym cenniejsze, że często elekcje nie warunkują ostatecznych rozstrzygnięć. Po czwarte wreszcie, strategie partii politycznych coraz częściej koncentrują się na długofalowych celach. Stratedzy partyjni uznają więc cele doraźne oraz krótkotrwałą popularność

⁷ P. Zakrzewski, op. cit., s. 102–103.

⁸ Możliwości oddziaływania opozycji na projekty legislacyjne są stosunkowo duże. W państwach o bogatej tradycji funkcjonowania rządów mniejszościowych wskaźnik wpływu opozycji jest wysoki. Uzupełnia to koncepcja G. Luebberta, który poza formalnym wpływem opozycji dostrzega również nieoficjalne oddziaływanie grup interesu na proces legislacyjny. Grupy interesu nierzadko są związane z opozycją, tak więc jej uczestnictwo w rządzie tak naprawdę staje się zbędne, gdyż i tak może ona osiągnąć swoje cele polityczne. Zob. szerzej W. Jednaka, *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 50.

i splendor za zbyt ulotne i niewarte starań, gdyby ich rezultatem miał być spadek popularności, a w ostateczności nawet marginalizacja ugrupowania. Wynika z tego, że rola nawet pozornej opozycji może się po raz kolejny okazać bardziej opłacalna⁹.

Przedstawiony powyżej krótki przegląd stanowisk teoretycznych w zakresie rządów mniejszościowych pozwala zatem z pewnej perspektywy przyjrzeć się temu zjawisku w Kanadzie. Jak zaprezentowano na początku artykułu, uwarunkowania systemu partyjnego Kanady doprowadzają do pojawiania się tam dość często gabinetów mniejszościowych. Z kolei sam system partyjny pozostaje w ścisłym związku z istniejącym w danym państwie systemem wyborczym. W związku z tym warto się przyjrzeć najpierw regułom i mechanizmom obowiązującym w czasie wyborów, aby następnie nakreślić cechy charakterystyczne systemu partyjnego Kanady.

3. System wyborczy w Kanadzie

W systemie konstytucyjnym Kanady podstawową formą sprawowania suwerennej władzy przez naród są instytucje demokracji przedstawicielskiej. Z tego względu szczególnego znaczenia nabierają wybory parlamentarne, ponieważ pozwalają one wyłonić reprezentantów suwerena na szczeblu ogólnokrajowym. Podobnie jak w innych reżimach demokratycznych, tak i w Kanadzie wybory są momentem rozliczania rządzących i ewentualną okazją do przedłużania im legitymacji do dalszego sprawowania władzy lub też odebrania im tego prawa. Każdorazowy rezultat wyborów do Izby Gmin przesądza z kolei o tym, które ugrupowania bądź ugrupowanie polityczne wyłonią w jej składzie większość parlamentarną i będą tworzyły rząd, które zaś przejmą rolę opozycji parlamentarnej.

System wyborczy Kanady ewoluował na przestrzeni lat i było to zjawisko całkowicie naturalne. Procesy zmian systemowych i demokratyzacji życia publicznego wymuszały stosowne korekty rozwiązań normatywnych. Nie wolno zapominać, że kształtowanie się zasad systemu wyborczego było ściśle związane z decyzjami, które zapadały w Wielkiej Brytanii. Początkowo, na przełomie XVIII i XIX wieku, prawa wyborcze miała mała liczba obywateli brytyjskich. Tworząc w Kanadzie Konfederację, zaakceptowano brytyjską koncepcję władzy przedstawicielskiej i przywilej głosowania przyznano najpierw jedynie mężczyznom posiadającym własność. Pierwsze głosowania znacząco odbiegały od modelu współczesnego, na przykład nie głosowano w sposób tajny, wybory nie odbywały się jednocześnie w tym samym dniu. Potrzeba dostosowania się do zmieniających się uwarunkowań społeczno-politycznych spowodowała, że ten początkowo ułomny proces wyborczy doskonalono, choć ewolucja nie przebiegała liniowo i można było zaobserwować zasadę „jeden krok do przodu i dwa

⁹ P. Zakrzewski, op. cit., s. 104–105.

kroki do tyłu”. W 1917 roku usunięto cenzus majątkowy i rozszerzono prawa wyborcze na kobiety, ale z kolei prawo to odebrano obywatelom kanadyjskim z tzw. wrogich krajów, przywracając je dopiero po blisko 40 latach. Zdarzały się również ograniczenia związane z wyznawaną religią, na przykład menonici zostali pozbawieni prawa wyborczego w 1920 roku, a przywrócono je im dopiero w 1955 roku. W stosunku do ludności rdzennej również proces nadawania praw wyborczych nastąpił stosunkowo późno. Eskimosi otrzymali możliwość głosowania w 1950 roku, a Indianie żyjący w rezerwach dopiero w 1960 roku. Wiek osób mających czynne prawo wyborcze obniżono w 1970 roku z 21 do 18 lat, a pięć lat później odebrano prawa wyborcze Brytyjczykom, którzy nie mieli jednocześnie obywatelstwa kanadyjskiego¹⁰.

Współczesny system wyborczy Kanady może zostać uznany za dość prosty. Zgodnie z brytyjskim pierwowzorem, Kanada stosuje system wyborczy większościowy z jednomandatowymi okręgami wyborczymi. Z każdego okręgu wyborczego wybiera się jednego deputowanego względną większością głosów. Wybory do Izby Gmin? mają dodatkowo charakter powszechny, równy, bezpośredni i odbywają się w głosowaniu tajnym. Jeśli chodzi o liczbę i kształt okręgów, to co 10 lat następuje ich weryfikacja, a ich liczba stopniowo wzrasta¹¹. Obowiązuje również zasada, że liczba deputowanych do Izby z każdej prowincji nie może być mniejsza od liczby przedstawicieli danej jednostki administracyjnej w Senacie¹².

Podstawowe zasady prawa wyborczego są zapisane w ustawie o wyborach (Canadian Election Act)¹³, którą uchwalono na nowo w 2000 roku i zdołano już kilka razy znowelizować. Administrowanie wyborami nadal pozostało w gestii specjalnej agencji rządowej odpowiedzialnej przed Izłą Gmin, która nazywa się Elections Canada¹⁴.

Konstytucja Kanady zawiera również pewne regulacje dotyczące systemu wyborczego. Wśród nich znajduje się postanowienie, według którego kadencja Izby Gmin nie może trwać dłużej niż pięć lat, chyba że wystąpią okoliczności uniemożliwiające ich przeprowadzenie, jak na przykład wojna. Poza tym

¹⁰ I. Rycerska, *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003, s. 106–107.

¹¹ Wzrost liczby okręgów w poszczególnych elekcjach kształtował się następująco: 1974 rok – 264, 1979 rok – 282, 1984 rok – 283, 1988 rok – 295, 1997 rok – 300, 2008 rok – 308. Warto zaznaczyć, że weryfikacja co dziesięć lat liczby mandatów była uwarunkowana przeprowadzaniem właśnie w takim odstępie powszechnym spisem ludności. Normowała to ustawa o przedstawicielstwie z 1974 roku. Jej założenia spowodowałyby znaczący wzrost liczby deputowanych (nawet do 369 deputowanych w 2001 roku), dlatego nowa redakcja tej ustawy z 1985 roku położyła kres takim praktykom. Zob. szerzej *Parlament Kanady* (opracowanie i przekład K. Complak), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999, s. 21.

¹² Zob. art. 51A, *Konstytucja Kanady* (wstęp i tłumaczenie J. Osiński, I. Zawiślińska), Warszawa 1998, s. 56.

¹³ Wcześniejsze rozwiązania stosowano od 1974 roku – zob. I. Rycerska, op. cit., s. 107.

¹⁴ *The Electoral System of Canada*, 2nd ed., Election Canada, Ottawa 2007, s. 50, <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=ces&document=index&lang=e>, dostęp: 10.08.2011 r.

wskazuje się, że ustalenie dnia wyborów leży w gestii premiera, który, korzystając z tego prawa, zazwyczaj wybiera termin dogodny dla jego ugrupowania politycznego.

Istotną kwestią w kanadyjskim systemie wyborczym jest liczba miejsc przypadających w Izbie Gmin dla poszczególnych prowincji. W nowej redakcji ustawy o przedstawicielstwie (Representation Act) z 1985 roku założono, że liczbę ludności Kanady ustaloną w powszechnym spisie dzieli się przez 279, uzyskując w ten sposób iloraz wyborczy. Następnie, dzieląc liczbę mieszkańców każdej prowincji przez ten obliczony iloraz wyborczy, wyznacza się liczbę mandatów przypadających na poszczególne części składowe federacji. Otrzymane liczby koryguje się poprzez stosowanie specjalnych klauzul, wedle których żadna z prowincji nie ma mniej mandatów niż w 1976 roku, a także mniej niż ma senatorów¹⁵. W wyniku tych zabiegów do Izby Gmin wchodzi obecnie 308 deputowanych. Warto zwrócić uwagę, że stosowanie specjalnych klauzul powoduje, że w dużych prowincjach liczba mandatów jest zbliżona do wynikającej z zastosowania ilorazu wyborczego, podczas gdy w mniejszych prowincjach liczba tych mandatów zostaje zwiększona¹⁶.

Każdorazowo po spisie powszechnym w Kanadzie dokonuje się modyfikacji granic okręgów wyborczych. Sprawy te reguluje ustawa o granicach okręgów wyborczych (Electoral Boundaries Readjustment Act). Procedura rozpoczyna się od wytyczenia nowych okręgów przez trzyosobową prowincjonalną komisję pod przewodnictwem sędziego. W jej pracach oprócz sędziego bierze udział dwóch członków (mieszkańców prowincji) wyznaczonych przez *Speaker*a Izby Gmin, którzy przeprowadzają publiczne przesłuchania przed ostatecznym sporządzeniem sprawozdań. Przygotowane sprawozdania są wysyłane za pośrednictwem kierownika Krajowego Biura Wyborczego do *Speaker*a Izby Gmin, który z kolei przekazuje je specjalnej komisji parlamentarnej. Po analizach w tej komisji wnioski są dalej przesyłane do komisji prowincjonalnej, co umożliwia zmiany granic okręgów. Ostatecznie gubernator prowincji po odbyciu wymaganych przez prawo konsultacji publicznie ogłasza nowe granice okręgów. Ta zmiana wymaga jednak utrwalenia, co powoduje, że przeprowadzenie wyborów w tak wytyczonych nowych okręgach nie może się odbyć wcześniej niż po roku od podania do ogólnej wiadomości nowych ustaleń¹⁷.

¹⁵ Są to: tzw. klauzula dziadka (*grandfather clause*), czyli obowiązywanie starego prawa, oraz tzw. klauzula senacka (*senatorial clause*). Pierwsza z nich gwarantuje, że nie będzie prowincji z mniejszą liczbą miejsc niż była w 1976 roku podczas 33. kadencji parlamentu, choćby zmniejszyła się liczba ludności danej prowincji, druga z kolei zapewnia, że prowincja nie może mieć mniej miejsc w Izbie Gmin niż w Senacie; por http://www.elections.ca/scripts/fedrep/federal_e/repform_e.htm, dostęp: 10.08.2011 r.

¹⁶ Zob. obowiązującą formułę – dane z publikacji *Parlament Kanady*, s. 21–22, oraz dane zweryfikowane ze strony http://www.elections.ca/scripts/fedrep/federal_e/RED/representation_e.htm#formula, dostęp: 10.08.2011 r.

¹⁷ I. Rycerska, op. cit., s. 109–110.

Opisana procedura zmian kształtu okręgów wyborczych zakłada obiektywizm i rzetelność, które do momentu uchwalenia ustawy o granicach okręgów wyborczych w 1964 roku nie były normą, gdyż partie w Izbie Gmin walczyły o zapewnienie granic dla „swoich okręgów”, w których od lat miały poparcie. Taka praktyka polityczna z pewnością nie sprzyjała akceptacji i zaufaniu do polityków partii uwikłanych w takie manipulacje, stąd rozwiązanie, które wprowadzono, zdecydowanie lepiej zostało odebrane przez mieszkańców Kanady.

Czynne i bierne prawo wyborcze w wyborach do Izby Gmin przysługuje osobom legitymizującym się obywatelstwem kanadyjskim, które w dniu wyborów mają ukończone 18 lat i zostały umieszczone w spisach wyborców. Sposób nabycia obywatelstwa nie ma tu jakiegokolwiek znaczenia. Prawa do głosowania nie mają: generalny komisarz wyborczy (*Chief Electoral Officer*) – urzędnik mianowany i podlegający Izbie Gmin, komisarze wyborczy w poszczególnych okręgach, więźniowie, osoby pozbawione praw publicznych wyrokiem sądu oraz osoby chore psychicznie. Do Izby Gmin nie mogą również kandydować: senatorowie, członkowie legislatur prowincji, skazani za korupcję bądź też przestępstwa przeciwko wyborom oraz niektórzy z wyższych urzędników.

Formuła jednomandatowych okręgów wyborczych powoduje, że głosuje się bezpośrednio na osobę kandydata na deputowanego do Izby Gmin. Każdy kandydujący musi w tym wypadku najpierw uzyskać poparcie przynajmniej 100 uprawnionych wyborców zamieszkałych w danym okręgu (popierający, podpisując się pod listą poparcia, muszą podać swoje imię, nazwisko i adres zamieszkania) oraz wpłacić kaucję w wysokości 1000 dolarów kanadyjskich¹⁸. Od lat dominującą rolę w procesie zgłaszania kandydatur, jak i w całym procesie wyborów, odgrywają partie polityczne, do rzadkości więc należy uzyskanie mandatu przez kandydata niezależnego. Nie ma się więc czemu dziwić, że większość osób jest zainteresowana kandydowaniem w okręgu z ramienia określonej partii.

Istotnymi zmianami w systemie wyborczym, o których trzeba wspomnieć, były mechanizmy uelastyczniające i doskonalące wprowadzane w poszczególnych latach. Już w 1992 roku, nowelizując istniejącą ustawę, wprowadzono ułatwienia dla osób niepełnosprawnych, polegające między innymi na zastosowaniu ruchomych punktów wyborczych czy głosowaniu przy pomocy pośredników dla osób niewidomych. Rok później, w 1993 roku, wprowadzone kolejne zmiany pozwalały głosować tym Kanadyjczykom, którzy przebywali poza krajem krócej niż pięć lat, a zamierzali wrócić i mieszkać ponownie w Kanadzie, lub czasowo znajdowali się poza krajem albo swoim okręgiem wyborczym (na przykład studentem)¹⁹.

Przebieg i organizacja wyborów w Kanadzie mówi także wiele o demokratyczności systemu politycznego i dowodzi dojrzałości rozwiązań ustrojowych

¹⁸ *The Electoral System*, s. 29.

¹⁹ *Ibidem*, s. 50.

oraz zaangażowania obywateli. Nowe wybory, jak już wskazano, rozpisuje generalny gubernator na prośbę premiera, uprzednio rozwiązując stary parlament. Za przeprowadzenie nowych wyborów odpowiada generalny komisarz wyborczy, który przygotowuje stosowne dokumenty wyborcze, a następnie przedkłada je komisarzom wyborczym we wszystkich okręgach. Komisarze okręgowi, wyłaniający przy okazji swoich zastępców, nadzorują listy wyborców i otrzymują nominacje od kandydatów. Przed każdymi wyborami sporządza się nowe spisy wyborców. W przygotowywaniu tych spisów aktywny udział biorą osoby wywodzące się przeważnie z głównych partii politycznych, a ich metoda polega na bezpośrednim odwiedzeniu wyborców w domu. Po zakończeniu spisu wszyscy wyborcy otrzymują zawiadomienie o umieszczeniu na liście wyborców wraz z podaniem miejsca i daty głosowania. Wstępne, zbiorcze listy powinny być opublikowane najpóźniej do ostatniego czwartku, na 25 dni przed wyborami, aby można je było jeszcze ewentualnie, jeśli zaistnieje taka potrzeba, skorygować. Sporządzenie list kandydatów powinno natomiast zostać zakończone do poniedziałku na 28 dni przed zaplanowanym dniem wyborów. Wybory w Kanadzie odbywają się zwyczajowo w poniedziałki, a jeśli w tym dniu przypada święto, to są przesuwane na następny dzień. Każdy pracujący ma prawo do zwolnienia z pracy na czas głosowania. Wyborca, udając się do lokalu wyborczego, otrzymuje w nim kartę do głosowania z wydrukowanymi na niej w porządku alfabetycznym nazwiskami oraz z zaznaczeniem partii, do której kandydat należy, jeśli partia jest zarejestrowana. Ostatecznie tajny akt głosowania polega na tym, że wyborca zakreśla tylko jednego kandydata²⁰.

System wyborczy w Kanadzie, na wzór brytyjskiego, jest systemem większościowym z jednomandatowymi okręgami wyborczymi, co sprzyja kształtowaniu się systemu dwupartyjnego²¹. Ze względu na występowanie takiego modelu skład parlamentu nigdy nie jest odbiciem liczby głosów oddanych na partię. Zazwyczaj nagradzane są partie, które zdobyły tych głosów najwięcej. Ważne przy tym są dodatkowo metody rozdzielania mandatów. Jeśli jest więcej partii, istnieje więcej możliwości podziału. W okręgach o małej liczbie wyborców można wygrać większą proporcją głosów, niż jest to wymagane w tych okręgach, w których wybor-

²⁰ I. Rycerska, op. cit., s. 111.

²¹ Francuski politolog Maurice Duverger sformułował tzw. prawdziwe prawo socjologiczne (zwane też Prawem Duvergera). Zgodnie z tą koncepcją, mechanizm zwykłej większości głosów sprzyja wytworzeniu się dwupartyjnego systemu. Jego zdaniem decydują o tym dwa czynniki. Pierwszy to tzw. efekt mechaniczny, który jest odpowiedzialny za to, że trzecie, czwarte i pozostałe partie otrzymują dużo mniej miejsc w parlamencie niż otrzymały głosów. Z kolei efekt psychologiczny przyczynia się do tego, że potencjalni wyborcy partii trzecich w obawie przed „utrata” swoich głosów w ostateczności popierają raczej któreś z dwóch głównych ugrupowań. Szczegółowe badania empiryczne nie potwierdziły w pełni ustaleń Duvergera. Okazało się bowiem, że nie wszystkie kraje, w których występował system dwupartyjny, używały formuły większościowej. Francuski politolog nie uwzględnił również w swoich założeniach wpływu, jaki na kształt systemu partyjnego wywiera liczba i rodzaj dominujących podziałów socjopolitycznych występujących w danym społeczeństwie.

ców jest zdecydowanie więcej. W związku z tym partia może zdobyć więcej mandatów, gdy jej wpływy koncentrują się w małych okręgach²².

Stosunkowo prosta metoda przydzielania mandatów to główna zaleta jednomandatowego większościowego systemu wyborczego Kanady. Po prostu ten, kto uzyska więcej głosów, otrzymuje mandat. System ten promuje partie silne, które są zdolne do pokonania swoich konkurentów w możliwie dużej liczbie okręgów, niezależnie od sumy głosów zdobytych w skali całego kraju. Do przejścia rządów w państwie wystarczy, że dana partia zdobędzie o jeden mandat więcej, niż wynosi liczba równa połowie wszystkich okręgów wyborczych. Poza tym jako plus tego systemu wskazuje się większą stabilność władzy wykonawczej przez poparcie większości parlamentarnej dla rządu. Do innych niewątpliwych zalet ordynacji większościowej należą: prostota (system jest łatwy w zastosowaniu i przejrzysty dla wyborcy), personalizacja wyborów (walka odbywa się przede wszystkim pomiędzy ludźmi, a nie ugrupowaniami), wytworzenie silnych więzi między wybranym a wyborcami (kandydat musi zabiegać o poparcie wśród mieszkańców; gdy zostaje wybrany, czuje się związany ze swoim okręgiem). Formuła jednomandatowych okręgów wyborczych daje dużo łatwiejszą możliwość wybrania osób popularnych, lokalnych działaczy społecznych czy ludzi z „autorytetem”, niezwiązanych z jakimikolwiek ugrupowaniami politycznymi. System ten zwiększa również poziom ogólnej stabilności politycznej, zwłaszcza na gruncie rywalizacji bipolarnej (dwupartyjnej), gdyż gwarantuje partii rządzącej bezpieczną większość w organie ustawodawczym²³. Z drugiej strony zasadniczą wadą tych rozwiązań jest deformacja wyników wyborczych, czyli sytuacja, w której przydział mandatów poszczególnym ugrupowaniom w Izbie Gmin często nie pokrywa się z liczbą uzyskanych głosów²⁴.

Spór o kształt systemu wyborczego w Kanadzie na bazie istniejących rozwiązań co jakiś czas pojawia się w kanadyjskiej debacie publicznej. Na przykład jedną z częściej sugerowanych zmian jest próba reformowania systemu w kierunku jakiejś odmiany systemu proporcjonalnego. Wydaje się jednak, że z oczywistych względów najsilniejsze partie, które od lat dzielą scenę polityczną między siebie, nigdy się na to nie zgodzą. Ilustracją działań podejmowanych przez partie trzecie na rzecz zmiany systemu wyborczego była na przykład deklaracja

²² Ilustracją takiego stanu rzeczy może być przykład Partii Postępowo-Konserwatywnej, która w wyborach w 1984 roku zdobyła w Izbie Gmin 75% mandatów, przy zaledwie 40% oddanych na nią głosów. Z drugiej strony zaledwie 11% miejsc zdobytych przez Nową Partię Demokratyczną nie pokrywało się w tych wyborach z 19% oddanych głosów. Zob. szerzej I. Wroński, *Kanada, w: Partie i systemy partyjne państw wysoko rozwiniętych*, red. J. Iwanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999, s. 129.

²³ A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnego świata*, Arche, Gdańsk 2001, s. 221.

²⁴ Szerzej na temat rodzajów deformacji w tym typie systemu wyborczego: B. Michalak, *Większościowy czy proporcjonalny? Spór o kształt systemu wyborczego*, „Dialogi Polityczne” 2004, nr 3–4, s. 112.

wsparcia dla liberalnego rządu Paula Martina, którą złożyła w 2004 roku Nowa Partia Demokratyczna w zamian za obietnicę przeprowadzenia referendum w sprawie wprowadzenia systemu proporcjonalnego. Partia Zielonych zaskarżyła ustawę o wyborach przed prowincjonalnym Sądem Najwyższym w Onatrio, że łamie ona artykuły 3 i 15 Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności²⁵.

Naturalny, cykliczny proces wyborczy może zostać zaburzony przez sytuacje wyjątkowe. Należą do nich na przykład wakaty w jakimś okręgu wyborczym. Mogą się one pojawić wskutek śmierci posła, zrzeczenia się mandatu lub z innych powodów. W przypadku ich wystąpienia specyfika systemu większościowego powoduje, że obsadza się je ponownie w drodze wyborów uzupełniających, które zarządza premier. Muszą się one odbyć pomiędzy 11 a 180 dniem, licząc od dnia, w którym *Speaker* ogłosił wakat. Wybory te mogą się odbyć wkrótce po wystąpieniu wakat, rok lub więcej po tym fakcie lub wcale, jeśli wybory powszechne rozpisano przed wystąpieniem owego wakat. Mandaty mogą również być przez wiele miesięcy nieobsadzone, jeśli rząd uzna, że ich przeprowadzenie w danym momencie nie byłoby korzystne dla partii sprawującej władzę²⁶.

Zazwyczaj wybory uzupełniające są zarządzane w razie śmierci lub rezygnacji deputowanego, choć czasem zdarza się sytuacja, że prosi się członka parlamentu o rezygnację po to tylko, aby dać możliwość innej osobie zdobycia mandatu. Na przykład w lutym 1995 roku premier Jean Chrétien zarządził pierwsze trzy wybory uzupełniające w trakcie 35. kadencji parlamentu. Jedne odbyły się w okręgu Brome–Missisquoi, gdzie zmarł deputowany z Bloku Quebecu. W związku z tym, że przez 40 lat mandat zdobywali tam konserwatyści, zanim w 1993 roku nie przeszedł w ręce wspomnianego Bloku, liberałowie wiedzieli, że najprawdopodobniej mogą go stracić, a wystawienie silnego kandydata i tak nic w tym układzie sił by nie zmieniło. Pozostałe wybory uzupełniające natomiast odbyły się w okręgach tradycyjnie sprzyjających liberałom, tak więc wygrana była prawie pewna²⁷.

Niezwykle istotnym elementem w każdym systemie wyborczym jest jawność i transparentność wydatków związanych z prowadzoną kampanią wyborczą. Ma to nie tylko znaczenie informacyjne, ale i doniosłe znaczenie polityczne, bowiem gwarantuje, że w systemie politycznym nie będą narastały napięcia związane z oskarżeniami o korupcję i nadużycia finansowe. Również w Kanadzie ustrojodawcy przewidzieli regulacje tego typu. W 1974 roku uchwalono ustawę o wydatkach wyborczych (*Election Expenses Act*), która uregulowała pozyskiwanie i wydatkowanie funduszy przez poszczególne partie polityczne. Według tej ustawy każda partia i jej kandydaci muszą ujawniać swoje dochody, a także wydatki,

²⁵ M. Wzros, *Rządy mniejszościowe w Kanadzie*, w: *Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2009, s. 121.

²⁶ *The Electoral System*, s. 35–36.

²⁷ Inne przykłady można znaleźć w pracach: I. Rycerska, op. cit., s. 115; *Parlament Kanady*, s. 24.

które jednocześnie nie mogą przekroczyć pewnego ustalonego limitu²⁸. Kampanię mogą prowadzić tylko partie zarejestrowane i mające zezwolenie na gromadzenie i wydawanie funduszy. Jeśli partia ma zostać zarejestrowana, musi mieć co najmniej 12 deputowanych lub do wyborów musi stanąć co najmniej 50 kandydatów. Zarejestrowane partie mogą wydać określoną, corocznie rewaloryzowaną, sumę na wyborcę znajdującego się na liście we wszystkich okręgach, w których zarejestrowani są jej kandydaci. Ustawa ogranicza również wydatki na kampanię reklamową w mediach, a za ich przekroczenie grożą kary. Poza tym czas emisji reklam także jest ograniczony, może trwać tylko cztery tygodnie, to jest od 29. dnia przed wyborami, i musi się skończyć w dniu je poprzedzającym. Każda stacja musi umożliwić sprzedanie 6 i pół godziny czasu antenowego partiom zarejestrowanym, które pokrywają jedynie połowę kosztów tego czasu.

Ustawa z 1974 roku wprowadziła także pułap anonimowych dotacji i źródła wszystkich dotacji powyżej 100 dolarów muszą zostać ujawnione. W ciągu dwóch miesięcy od zakończenia roku podatkowego lub sześciu miesięcy po wyborach wszystkie partie muszą szczegółowo rozliczyć się z dochodów i wydatków, a przygotowane rozliczenie przedłożyć Ministerstwu Skarbu. Każdy ofiarodawca ma także możliwość odliczenia darowizny od podatku dochodowego²⁹. Kandydaci, którzy w swoim okręgu zostali wybrani lub osiągnęli co najmniej 10% ważnych głosów, mają prawo do zwrotu 60% wydatków poniesionych w czasie kampanii wyborczej, a ci, którzy dodatkowo w terminie złożyli prawidłowe sprawozdanie, mogą także ubiegać się o zwrot depozytu 1000 dolarów. Partie polityczne mogą natomiast otrzymać zwrot nakładów na kampanię w wysokości 50%, jeśli zdobędą w skali kraju 2% ważnych głosów lub 5% w okręgach wyborczych, w których zatwierdziły kandydatów.

Warto zwrócić uwagę, że ustawa o wydatkach spowodowała zmiany w systemie finansowania partii. Kiedyś partie były wspierane finansowo przez wielki biznes, a pieniądze były zbierane w siedzibie krajowej partii, ewentualnie rozsyłane w teren. Obecnie znacznie więcej środków partie gromadzą na poziomie okręgów i w związku z tym stały się bardziej niezależne od centrum³⁰.

Analizując system wyborczy Kanady, należy podkreślić, że podobnie jak w innych demokratycznych reżimach, kluczowym elementem go uzupełniającym

²⁸ Na przykład w trakcie 39. wyborów do Izby Gmin wydatki partii, która zgłosiła kandydata tylko w jednym okręgu wyborczym, wyniosły 68 155 dolarów kanadyjskich, partii zaś, które zgłosiły kandydatów we wszystkich 308 okręgach, limit ów wynosił aż 18 278 279 dolarów. Zob. szczegółowe analizy kwestii finansowania w: *The Electoral System...*, s. 41.

²⁹ Maksymalna wysokość darowizny od obywatela Kanady wynosiła ostatnio 1100 dolarów. Kwota ta jednak ulega zmianie wraz ze zmieniającym się poziomem inflacji. Z kolei zwrot podatku może osiągnąć najwyższą kwotę, nawet przy uwzględnieniu inflacji, na poziomie 650 dolarów. Jednocześnie w trakcie ostatnich zmian prawnych zakazano możliwości dotowania partii przez korporacje i związki zawodowe. *The Electoral System*, s. 39.

³⁰ I. Wrońska, *Partie polityczne współczesnej Kanady*, Wydawnictwo Andrzej Wiśniewski, Temida 2, Kielce 1994, s. 40–44.

i pozwalającym dogłębnie zrozumieć mechanizmy polityczne jest istniejący system partyjny. Jeżeli bowiem prześledzi się kolejne etapy procedury wyborczej w wyborach do Izby Gmin, można zauważyć, że wszystkie partie polityczne aktywnie uczestniczą w licznych działaniach związanych z organizacją i przeprowadzeniem tych wyborów. W ramach realizowanej przez partie funkcji wyborczej należy zwrócić szczególną uwagę na rozbudowany katalog działań, a w szczególności: selekcję i wysuwanie kandydatów na deputowanych, przygotowanie haseł i programów wyborczych, pozyskiwanie funduszy na finansowanie kampanii wyborczej i pozostałych czynności związanych z wyborami oraz organizowanie kampanii wyborczej. Nie można przy tym również pominąć faktu, że wprowadzony i stosowany system wyborczy wywiera znaczący wpływ na kształt systemu partyjnego Kanady, który charakteryzuje się dość znacznym stopniem stabilności.

4. Charakterystyka systemu partyjnego Kanady

Ustrój prawnokonstytucyjny Kanady wywiera znaczny wpływ na strukturę kanadyjskiego systemu partyjnego poprzez założenia parlamentarnej formy ustrojowej, istniejący system wyborczy oraz federalizm. Kształtujący się pod koniec XIX wieku kanadyjski system partyjny był wzorowany na brytyjskim modelu, a wiele stereotypów doktrynalnych było przejmowanych właśnie z tradycji europejskiej. Jednakże jego zaszczepianie na nowym kontynencie odbywało się w całkowicie odmiennych warunkach społecznych. Podział społeczeństwa na klasy nie był tak widoczny jak w Europie, a o postawach społecznych decydowały różnice etniczne, językowe i religijne. Partie polityczne nie stały się więc rzecznikami określonych klas społecznych, lecz pewnych idei, co ostatecznie spowodowało, że w praktyce politycznej zaczęły przypominać partie amerykańskie z całkowicie odmienną, w porównaniu z ich europejskimi odpowiednikami, luźną strukturą organizacyjną. Od samego początku programy partii kanadyjskich trafiają do tego samego odbiorcy, a ich głównym celem jest zwycięstwo wyborcze. W swoich działaniach partie poświęcają sporo uwagi wyborowi właściwego i skutecznego lidera, który byłby w stanie zasiąść w fotelu premiera.

Z drugiej strony parlamentarizm w stylu brytyjskim powoduje, że partie polityczne Kanady stają się podmiotami ściśle zespolonymi z organami państwowymi. Partie te nominują kandydatów do parlamentu, starają się zapewnić stabilność władzy, tworzą rząd na czele z przywódcą oraz utrzymują dyscyplinę partyjną³¹. Członków partii rządzącej obowiązuje zasada podporządkowania się

³¹ Świadectwem dyscypliny partyjnej może być to, że przez ponad sto lat Izba Gmin w Kanadzie nie obaliła ani jednego gabinetu. Zob. *Parlament Kanady* s. 25.

ustalonemu kierunkowi działań, nad którego przestrzeganiem czuwa *whip*³². Szef partii ma również do dyspozycji wiele środków umożliwiających nagradzanie lojalnych członków. Mechanizm patronażu przesądza o wysokim stopniu lojalności członków partii, która sprawuje władzę. Decyzje partii rządzącej mogą być wprowadzane w życie zarówno przez proces legislacyjny, jak i przez administrację państwową. Na wzór brytyjski w systemie politycznym Kanady funkcjonuje zinstytucjonalizowana opozycja, traktowana jako kluczowy element mechanizmu politycznego, posiadająca z tego tytułu określone uprawnienia respektowane w praktyce politycznej. Partie opozycyjne, podobnie jak w Wielkiej Brytanii, kontrolują egzekutywę i w zasadzie stanowią jedyny element kontrolny, gdyż praktyczna wartość konwenansu konstytucyjnego, ustalającego zasadę odpowiedzialności egzekutywy przed parlamentem, ulega w warunkach istniejącego układu partii zawieszeniu, bowiem partie rządzące nie są zainteresowane osłabieniem rządu, który same przecież tworzą³³.

Federalna struktura Kanady implikuje z kolei to, że partie polityczne funkcjonują w tym państwie na dwóch poziomach: federalnym i prowincjonalnym. Mimo że w skali kraju zarejestrowanych jest kilkanaście partii, rzeczywista walka o władzę rozgrywa się pomiędzy kilkoma³⁴.

W Kanadzie na dość długi okres życie polityczne zdominowały dwie duże partie. Do końca XIX wieku można było obserwować przewagę Partii Konserwatywnej, następnie, do I wojny światowej, rządy przejęła Partia Liberalna. Potem zaznaczył się okres równowagi, ze wskazaniem na liberałów. Klasyczny system dwupartyjny sprzyjał tworzeniu się silnych rządów i ograniczaniu roli parlamentu. Inne ugrupowania pojawiły się dopiero w 1921 roku. Przyczyną zmiany, zwiastującej późniejsze przekształcenia całego systemu partyjnego Kanady, było niezadowolenie środowisk farmerskich z polityki prowadzonej przez rząd federalny. Powstała na rok przed wyborami Partia Narodowo-Postępowa zdołała zdobyć 23% głosów na szczeblu federalnym, co przełożyło się na 69 mandatów. O rozmiarze ówczesnego zwycięstwa świadczyć może to, że partia ta zdobyła więcej mandatów niż Partia Konserwatywna i przejęła za nią faktyczną rolę oficjalnej opozycji. Wybory 1921 roku okazały się przełomowe również z tego względu, że żadna z partii nie uzyskała większości i choć Partia Liberalna je wygrała, to jednak zmuszona była utworzyć rząd mniejszościowy. Rząd ten utworzono przy wsparciu Partii Narodowo-Postępowej, która jednak właśnie ze

³² *Whip* to członek partii politycznej, którego zadaniem jest upewnienie się, że pozostali członkowie partii zagłosują zgodnie z wolą lidera. Termin ten, zapoczątkowany w parlamencie Wielkiej Brytanii, wywodzi się od terminu *ubijać* (ang. *whipper-in*) stosowanego podczas polowania na lisy. Na stronie parlamentu Kanady można znaleźć listę osób pełniących tę funkcję w poszczególnych partiach. <http://www2.parl.gc.ca/Parlinfo/compilations/OfficersAndOfficials/PoliticalOfficers/HouseOfCommons/Whips.aspx>, dostęp: 10.08.2011 r.

³³ A. Zięba, *Wielka Brytania*, w: *Systemy polityczne krajów kapitalistycznych*, red. A. Jamróz, PWN, Warszawa 1989, s. 86.

³⁴ I. Wroński, op. cit., s. 128.

względu na brak wyrazistego programu i stałej bazy społecznej, a także sporów wewnątrzpartyjnych spowodowanych udzielonym wsparciem dla liberałów w kolejnych wyborach, zaczęła tracić swoją silną pozycję. W 1925 roku Partia Konserwatywna zdobyła już tylko 24 mandaty, ale jednocześnie Partia Liberalna pogorszyła swój wynik wyborczy i ponownie musiała szukać wsparcia u dawnego sojusznika. W takich warunkach mniejszościowy rząd przetrwał zaledwie pół roku, a po przeprowadzonych ponownie wyborach władzę przejęli stopniowo wzmacniający się konserwatyści. Większościowy system wyborczy zadziałał i tym samym zakończył się krótki okres niestabilności. Powrócił system dwóch dużych partii rywalizujących o władzę, co przejawiało się tym, że liderzy Partii Narodowo-Postępowej umiejętnie byli zachęceni do przejścia w szeregi liberałów, natomiast elementy jej programu włączano do programów dwóch głównych ugrupowań³⁵.

Zaobserwowane fluktuacje w poparciu dla dwóch najważniejszych partii w Kanadzie stały się od tego momentu stałym elementem systemu partyjnego, który z klasycznego na samym początku systemu dwupartyjnego zaczął ewoluować w kierunku systemu dwuipółpartyjnego (*two and a half party system*)³⁶. System tego typu charakteryzuje się tym, że oprócz dwóch dużych partii występuje w nim partia trzecia, mniejsza i znacznie słabsza, która jednak ma znaczący wpływ na proces politycznych przetargów, gdyż stanowi swoiste dopełnienie jednej z dużych partii i w ten sposób umożliwia jej stworzenie rządu większościowego. Szczególna pozycja partii trzeciej wynika z tego, że żadna z dużych partii nie zdobywa absolutnej większości w parlamencie, a w państwie nie ma tradycji tworzenia gabinetów mniejszościowych.

W ewolucji kanadyjskiej sceny partyjnej można wskazać kilka zasadniczych etapów. Opisanie wcześniej wydarzenia z lat 20. ubiegłego wieku zapoczątkowały etap, w którym zaczęły się pojawiać liczne ugrupowania protestujące przeciwko liberalnej polityce rządu i nieradzeniu sobie z wielkim kryzysem gospodarczym z 1929 roku. Istotną wówczas siłą, która jednak nie zagrażała bezpośrednio dominacji tradycyjnych partii, stała się powstała w 1932 roku Partia Zaufania Społecznego. Pojawiła się, podobnie jak Partia Narodowo-Postępowa, na bazie społecznego protestu, domagając się rozwijania przez państwo funkcji socjalnej. Krytykowała fasadowość demokracji parlamentarnej, żądając uniezależnienia ka-

³⁵ M. Wrzos, op. cit., s. 116–117.

³⁶ Marian Grzybowski określił właśnie system kanadyjski jako dwuipółpartyjny, zaznaczając jednak wyraźnie, że wzorem dla tak ukształtowanego systemu partyjnego pozostawał model dwupartyjny Wielkiej Brytanii. Nie wszyscy jednak są gotowi w ten sposób go określać. Niektórzy autorzy są bardziej skłonni nazywać go systemem umiarkowanie wielopartyjnym z partią dominującą. Por. M. Grzybowski, *Ewolucja kanadyjskiego systemu partyjnego (1935–1958)*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace z Nauk Politycznych”, 1989, z. 35, s. 82; *Parlament Kanady*, s. 26; W. Sokół, *Charakterystyka współczesnych systemów partyjnych wybranych państw*, w: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005, s. 356.

nadyjskiej polityki od wielkiego biznesu. Po raz pierwszy na szczeblu federalnym weszła do parlamentu w wyborach z 1935 roku. W trakcie tej elekcji kilka mandatów zdobyła również partia o nazwie Federacja Wspólnoty Spółdzielczej (Co-operative Commonwealth Federation – CCF), która była pokłosiem krystalizowania się ruchu socjalistycznego w Kanadzie w okresie międzywojennym. Podstawą jej działania stał się program z 1932 roku pt. *Calgary Programme*³⁷, który zakładał, że celem nowo utworzonej partii miała być walka o utworzenie w Kanadzie takiego społeczeństwa, w którym regulowanie produkcji, dystrybucji i wymiany miałyby zabezpieczać ludzkie potrzeby, nie zaś przynosić zysk pojedynczym członkom wspólnoty³⁸.

Zdobyte w wyborach 1935 roku łącznie prawie 22% głosów przez partie trzecie spowodowało wymuszenie na nowym rządzie postulowanych reform społecznych. Układ sił w tym parlamencie potwierdził wzmocnienie się Partii Liberalnej, która zdobyła aż 179 mandatów, gdy tymczasem jej główny rywal, Partia Konserwatywna, zaledwie 40. Rządzący liberałowie, spełniając obietnice reform, wytrącili argumenty partiom trzecim. W efekcie takiego splotu wydarzeń w kolejnych latach partie te zaczęły silnie tracić i w konsekwencji tego zjawiska utrwalił się okres tworzenia stabilnych rządów większościowych, aż do roku 1957. Przez ponad dwadzieścia lat Partia Konserwatywna, która już w 1942 roku zmieniła nazwę na Partię Postępowo-Konserwatywną³⁹, przeżywała okres programowego i wewnętrznego osłabienia, a nawet rozbicia. W latach 1940–1956 czterokrotnie dokonano zmiany przywódcy tej partii, jak również kilkakrotnie dochodziło do rekonstrukcji kierownictwa partyjnego, co może potwierdzać powyższą tezę⁴⁰. Tymczasem okres rządów liberałów charakteryzował się przeprowadzeniem wielu reform ekonomicznych i społecznych, wśród których na szczególną uwagę zasługiwała ustawa Old Age Security Act z 1951 roku, w której podjęto problematykę legislacyjnego uporządkowania kwestii rent i emerytur oraz ubezpieczeń na wypadek bezrobocia, a pięć lat później nowa ustawa obejmująca koszty leczenia szpitalnego osób ubezpieczonych.

Kolejny etap w kształtowaniu się kanadyjskiego systemu partyjnego rozpoczął się w 1957 roku. W wyniku przeprowadzonych wyborów Partia Liberalna poniosła porażkę, której jedną z przyczyn była kwestia budowy kosztownego gazociągu transkontynentalnego – z prowincji Alberta do prowincji wschodnich. Ówczesny gabinet premiera Laurenta poparł przygotowany projekt, czym naraził się na utratę poparcia społecznego w wyborach parlamentarnych. Zwycięzcą tej elekcji stała się Partia Postępowo-Konserwatywna, która zdobyła 111 mandatów,

³⁷ Faktyczną podstawą działania partii stał się jednak uchwalony rok później w Reginie dokument zatytułowany *Regina Manifesto*. Zob. szerzej I. Wroński, op. cit., s. 138.

³⁸ M. Wrzos, op. cit., s. 117.

³⁹ Nowa nazwa Partii Konserwatywnej została przyjęta na konferencji w Port Hope. Wypracowano wówczas nowy program, rezygnując z wielu tradycyjnych postulatów. Por. I. Wroński, op. cit., s. 133.

⁴⁰ J. Grabowski, *Historia Kanady*, Prószyński i Ska, Warszawa 2001, s. 246.

przy czym przegrani liberałowie jedynie niewiele ustępowali zwycięzcy, obsadzając w Izbie Gmin 104 mandaty. Taki układ partyjny, mimo że nastąpiła zmiana u steru władzy, nie gwarantował długotrwałej stabilności. Faktyczny okres rządów konserwatystów, nazywany w literaturze przedmiotu „okresem Johna Diefenbakera”⁴¹, nie trwał zbyt długo, bowiem już w rok po wyborach premier zdecydował o przeprowadzeniu kolejnych wyborów. Ryzyko opłaciło się, gdyż tym razem przewaga partii konserwatywnej była zdecydowana, zdobyła bowiem aż 208 mandatów spośród 265 możliwych wówczas do rozdzielenia. Jednakże bardzo ambitny program inwestycyjny napotkał znaczne trudności natury finansowej, ponadto pogorszyły się stosunki ze Stanami Zjednoczonymi, w wyniku niespójności założeń polityki obronnej, towary kanadyjskie zaś nie były w stanie sprostać konkurencji ze strony Stanów Zjednoczonych, Japonii i RFN. Wszystko to doprowadziło do spadku poparcia dla konserwatystów i stopniowego wzrostu popularności ugrupowań ukierunkowanych lewicowo – głównie socjalizującej Partii Zaufania Społecznego oraz nowo utworzonego stronnictwa, Nowej Partii Demokratycznej, dlatego też kolejne wybory z 1962 roku przyniosły ponownie rządy mniejszościowe w Kanadzie. Rząd wyłoniony przez Partię Postępowo-Konserwatywną stracił większość i rok później, w wyborach z 1963 roku, stracił władzę na rzecz Partii Liberalnej, która jednak również nie uzyskała większości. Z pięciu rządów w latach 1963–1979 tylko dwa miały charakter większościowy. Poparcie dla partii liberalnej ustabilizowało się, a sprzyjały temu koniunktura gospodarcza, aktywna polityka społeczna, wzrost zarobków i świadczeń oraz aktywność międzynarodowa Kanady, co przyniosło znaczną popularność i uznanie, zwłaszcza poza granicami państwa, dla rządu Lestera Pearsona. Zmiany wewnątrzpartyjne w 1968 roku spowodowały, że premierem został nowy lider Partii Liberalnej, Pierre Eliot Trudeau. Jego polityka była nastawiona na akcentowanie zachowania integralności federacji, wrogość wobec dążeń separatystycznych, przy równoczesnym umacnianiu wpływu władz federalnych i zagwarantowaniu grupom narodowym równorzędności na każdym szczeblu sprawowania władzy⁴². Jego program w większości prowincji spotkał się z uznaniem, jedynie w Quebecu można było mówić o dość zróżnicowanym odbiorze. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że właśnie w tym okresie zaczął narastać problem tej prowincji. W Quebecu nasiliły się antagonizmy między ludnością pochodzenia francuskiego i angielskiego, a idea wzajemnej asymilacji lansowana przez kolejne rządy nie znajdowała posłuchu wśród grup etnicznych. Francuskojęzyczna większość, powołując się na liczebną przewagę, domaga się uprzywilejowania w sfe-

⁴¹ M. Grzybowski, op. cit., s. 65 i nast.

⁴² P. Trudeau miał wizję państwa, która wielu badaczom problematyki kanadyjskiej przypomina myśl Johna F. Kennedy’ego. Podczas kampanii wyborczej Trudeau głosił: „Jestem przeciwnikiem nacjonalizmu, człowiekiem lewicy, który bez względu na ryzyko stara się stać po stronie postępu [...] Jestem jednym z Was. Jeżeli chcecie podjąć pewne ryzyko i chcecie, żeby przyszłość wyglądała lepiej, to głosujcie na nas”. Por. J. Grabowski, op. cit., s. 248–250.

rze gospodarczej i kulturalnej, co zostało wyartykułowane przez dążenie do szerokiej autonomii⁴³.

Na początku lat 70. popularność liberałów zaczęła słabnąć, o czym zadecydowały: krytyczna ocena polityki gospodarczej przez niektóre grupy społeczne, objawy zahamowania tempa rozwoju gospodarczego i nasilania się konkurencji na rynkach światowych w związku z kryzysem światowym, postęp ruchu separatystycznego w Quebecu, wzrost popularności mniejszych partii, konflikt z kręgami biznesu oraz spory wewnątrzpartyjne. Efektem tych wszystkich czynników była porażka wyborcza w 1979 roku oraz przejęcie na krótko władzy przez gabinet konserwatysty Joe Clarka. Po wyborach konserwatyści dysponowali jednak względnie słabą większością wynoszącą zaledwie 136 deputowanych, przy 114 mandatach, które zdobyli liberałowie. Partia Liberalna wraz z poparciem Nowej Partii Demokratycznej zdołała uchwalić wotum nieufności dla rządu Clarka i jego polityki ograniczeń socjalnych i w przedterminowych wyborach 1980 roku zwyciężyła, zdobywając 148 mandatów. Umożliwiło to sformułowanie po raz czwarty gabinetu Trudeau. W tym samym roku w maju odbyło się referendum, w którym zadecydowano o zachowaniu Quebecu w obrębie federacji kanadyjskiej. Pozwoliło to na znaczne zminimalizowanie napięć społecznych w tej prowincji, jak również na uchwalenie w 1982 roku reformy ustrojowej przekazującej kwestie konstytucyjne w pełni pod jurysdykcję władz kanadyjskich.

Notowania Partii Liberalnej od 1981 roku stopniowo zaczęły spadać i w rezultacie w kolejnych wyborach w 1984 roku zwycięzcami okazali się ponownie konserwatyści pod przewodnictwem Briana Mulroneya, zdobywając 211 mandatów. Liberałowie zostali dodatkowo osłabieni z powodu rezygnacji Pierre'a Trudeau i objęcia władzy w partii, na krótko przed samymi wyborami, przez Johna Turnera. W rezultacie wynik osiągnięty przez nich był wyjątkowo zły – w wyborach zdobyli zaledwie 40 mandatów. Nastąpił wówczas koniec ery Trudeau, określanej mianem „trudeaumanii”⁴⁴.

W latach 1984–1992 mieliśmy w Kanadzie do czynienia z rządami konserwatystów. Jednakże kryzys gospodarczy z początku lat 90. XX wieku, uznanie przez opinię publiczną dalszych negocjacji z Quebeciem za błąd, zawarcie układu o wolnym handlu ze Stanami Zjednoczonymi spowodowały, że jeszcze przed kolejnymi wyborami Mulroney podał się do dymisji, a jego miejsce zajęła Kim Campbell, pierwsza kobieta na stanowisku premiera w Kanadzie. Zasadniczą rewolucję na scenie partyjnej przyniosły wybory 1993 roku. W ich wyniku zwycięstwo odnieśli liberałowie pod przywództwem byłego ministra w rządzie Pierre'a Trudeau, Jeana Chretien. Ich hasłem wyborczym było opanowanie narastającego kryzysu gospodarczego. Konserwatyści natomiast w zasadzie prawie zniknęli ze sceny partyjnej, zdobywając zaledwie dwa mandaty. W ich miejsce pojawiły się nowe partie: Blok Quebecu i konserwatywna Partia Reform. Niemal

⁴³ M. Grzybowski, op. cit., s. 68, 72.

⁴⁴ Ibidem, s. 65–81.

zupełny upadek dotąd rządzącej partii, paradoksalnie zwiększał stabilność rządów, mimo że liczba partii w Izbie Gmin zwiększyła się z trzech do pięciu. Większościowy system wyborczy z jednomandatowymi okręgami wyborczymi sprzyja dużym ugrupowaniom, dlatego też w latach 1993-2004 tylko partia liberalna mogła być jego beneficjentem. Poparcie, jakie otrzymywały pozostałe ugrupowania, oraz jego geograficzny rozkład nie dawały żadnemu z nich szans na nawiązanie walki z liberałami. Mimo spadku poparcia utrzymali oni władzę po wyborach w 1997 roku, a warto zaznaczyć, że wcześniej nierzadko lepsze wyniki wyborcze zmuszały do tworzenia rządów mniejszościowych. Brak realnej alternatywy, charakterystyczny dla modelu westminsterskiego skłaniał niektórych badaczy do twierdzenia, że właśnie w tym okresie w Kanadzie istniał system partii dominującej⁴⁵.

Zjednoczenie w 2004 roku dwóch partii konserwatywnych, Sojuszu Kanadyjskiego i Partii Postępowo-Konserwatywnej, umożliwiło nawiązanie skutecznej walki z Partią Liberalną. Co prawda nie zaowocowało to od razu przejęciem władzy w 2004 roku, lecz uruchomiło proces erozji poparcia dla partii rządzącej, która dodatkowo targana była oskarżeniami korupcyjnymi i walką wewnątrzpartyjną. Partia Liberalna zdołała utrzymać rząd mniejszościowy zaledwie przez rok. W wyborach, które odbyły się na początku 2006 roku, zwycięstwo odniosła partia konserwatywna pod przewodnictwem nowego lidera Stephena Harpera. Podobnie jak poprzednio liberałowie, tym razem konserwatyści nie zdołali uzyskać wystarczającej liczby mandatów do utworzenia rządu większościowego⁴⁶. Swoją pozycję zdołali dopiero umocnić po wyborach w 2008 roku.

Słaba pozycja rządu mniejszościowego zaowocowała atakiem partii opozycyjnych. W dniu 25 marca 2011 roku rząd Harpera otrzymał głosami liberałów i Bloku Quebecu (stosunkiem 156 do 145) bezprecedensowe wotum nieufności, które doprowadziło do przyspieszonych wyborów parlamentarnych. Jako powód złożenia takiego wniosku po raz pierwszy podano „okazywanie parlamentowi lekceważenia i pogardy”. Uznanie przez parlament, że rząd go lekceważy, i uchwalenie na tej podstawie wotum nieufności to pierwszy taki przypadek w historii Kanady i, jak podawały media, pierwszy taki przypadek w historii Commonwealth. Jak było widać podczas transmisji telewizyjnej z głosowania, nie tylko galeria prasowa była zapełniona do ostatniego miejsca, a także miejsca dla publiczności – wielu Kanadyjczyków chciało zobaczyć na żywo to historyczne głosowanie⁴⁷.

⁴⁵ J. Grabowski, op. cit., s. 292-294; R.J. Jackson, *Canadian Government In Transition: Disruption and Continuity*, Scarborough 1996, s. 215, za: M. Wrzos, op.cit., s. 118.

⁴⁶ M. Wrzos, op. cit., s. 119.

⁴⁷ *Kanada. Parlament uchwalił wotum nieufności dla rządu*, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,81048,9325027,Kanada_Parlament_uchwalił_wotum_nieufnosc_i_dla_rzadu_.html, dostęp: 3.05.2011 r.

W wyniku przeprowadzonych 2 maja 2011 roku wyborów w kanadyjskim systemie partyjnym nastąpiły pewne zmiany. Partia rządząca pod przywództwem Stephena Harpera zdołała nie tylko utrzymać władzę, ale również, zdobywając 166 mandatów, uzyskała większość w parlamencie Kanady, tym samym pozbywając się kłopotliwego statusu partii tworzącej rząd mniejszościowy. Partia liberalna straciła najwięcej na tych wyborach i w rzeczywistości uzyskane przez nią 34 mandaty są najgorszym wynikiem w historii tego ugrupowania. Podobnie najłabszy wynik uzyskał Blok Quebecu, który zdobył zaledwie 4 mandaty. Miejsce oficjalnej opozycji przypadło po tych wyborach Nowej Partii Demokratycznej, której 103 mandaty okazały się najlepszym rezultatem, jaki ta partii osiągnęła podczas wszystkich dotychczasowych elekcji. Jeden mandat przypadł Elizabeth May, która reprezentuje Partię Zielonych⁴⁸.

5. Rządy mniejszościowe – specyfika kanadyjskiej egzekutywy?

Sumując, w historii Kanady dotąd powstało ponad dziesięć rządów mniejszościowych na szczeblu federalnym⁴⁹. Warunki ich funkcjonowania były różne i w różny sposób kończyło się ich istnienie. Część ekspertów uważa, że były one ubocznym skutkiem przemian na kanadyjskiej scenie politycznej, tymczasową aberracją, którą powinno się jak najszybciej wyeliminować⁵⁰.

W Kanadzie rządy mniejszościowe nie są przez wszystkich jednoznacznie negatywnie oceniane. Zwolennicy reform dostrzegają w nich sporo zalet, a wśród nich najczęściej wymienia się zwiększenie odpowiedzialności rządu przed parlamentem. Poza tym tego typu rząd może być również znacznie lepiej kontrolowany i rozliczany za swoje działania, w tym szczególnie przez partie, które mimo bycia w formalnej opozycji wspierają go w razie konieczności. Działania rządu stają się bardziej przejrzyste, musi on prowadzić lepszą politykę informacyjną, co sprzyja również publicznej dyskusji i czyni politykę prowadzoną przez rząd bardziej zrozumiałą⁵¹.

Reasumując, system partyjny Kanady wykazuje cechy stabilności i dojrzałości. Dominują w nim zasadniczo dwie partie. Partia Liberalna popierana jest zazwyczaj przez frankofonów, mieszkańców centralnej Kanady, kobiety, katolików

⁴⁸ Wyniki wyborów na stronie: http://enr.elections.ca/National_e.aspx, dostęp: 21.05.2011 r.

⁴⁹ Ich wykaz znajduje się w tabeli 2. Ze względu na ograniczone rozmiary opracowania pominięto charakterystykę rządów mniejszościowych na szczeblu prowincji.

⁵⁰ Na przykład Andrzej Antoszewski i Ryszard Herbut traktują jednopartyjne gabinety mniejszościowe jako patologię, z wyjątkiem trzech państw – Szwecji, Norwegii oraz Danii, gdzie rządy bez większości są pewnym stałym elementem systemu politycznego. A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 270; zob. także N. Wiesman, *Skeptical Reflections on Proportional Representation*. „Policy Options” 1997, vol. 11, s. 17, <http://www.irpp.org/po/archive/nov97/wiseman.pdf>, dostęp: 10.08.2011 r.

⁵¹ M. Wrzos, op. cit., s. 121.

Tabela 1. Wyniki wyborów w Kanadzie po II wojnie światowej – liczba mandatów w parlamencie kanady w latach 1945–2011

[091]

Partia	1945	1949	1953	1957	1958	1962	1963	1965	1968	1972	1974	1979	1980	1984	1988	1993	1997	2000	2004	2006	2008	2011
LP	119	191	170	104	48	99	128	131	154	109	141	114	147	40	83	177	155	172	135	103	77	34
PCP	66	41	51	111	208	116	95	97	72	107	95	136	103	211	169	2	20	12	0	0	0	0
CCF	26	13	23	25	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
SC	13	10	15	9	0	30	24	5	0	15	11	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
IL	8	1	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
I	6	4	3	2	0	0	0	1	1	2	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	1	0
LPP	3	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BPC	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
IC	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
LbP	1	1	1	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
NDP	0	0	0	0	0	19	17	21	22	31	16	26	32	30	43	9	21	13	19	29	37	103
RC	0	0	0	0	0	0	0	9	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
RPC	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	52	60	0	0	0	0	0
BQ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	54	44	38	54	51	50	4
CA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	66	0	0	0	0
CPC	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	99	124	143	166
GP	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Razem	245	262	265	265	265	265	265	265	264	264	264	282	282	282	295	295	301	301	308	308	308	308

Objaśnienia skrótów nazw partii politycznych:

BPC – Bloc Populaire Canadien (Kanadyjski Blok Ludowy, założony w 1942 roku)

BQ – Bloc Quebecois (Blok Quebecu, założony w 1990 roku)

CA – Canadian Alliance (Kanadyjski Sojusz Reformatorsko–Konserwatywny, partia założona w 2000 roku, istniała na scenie partyjnej do 2003 roku)

CCF – Catholic Community Forum (Forum Społeczności Katolickiej)

CPC – Conservative Party of Canada (Konserwatywna Partia Kanady, powstała z połączenia Canadian Alliance i Progressive Conservative Party w 2003 roku)

GP – Green Party (Partia Zielonych założona podczas konferencji w Ottawie w 1983 roku)

I – Independent (poseł niezależny)

IC – Independent Conservative (Niezależni Konserwatyści)

IL – Independent Liberals (Niezależni Liberałowie)

LbP – Labour Party (Partia Pracy, była częścią większego ruchu politycznego obecnego na scenie politycznej od lat 70. XIX wieku do 60. XX wieku)

LP – Liberal Party of Canada (Liberalna Partia Kanady, założona w 1867 roku)

[191] LPP – Liberal Progressive Party (Postępowa Partia Liberalna, założona w 1925 roku)

NDP – New Democratic Party (Nowa Partia Demokratyczna Kanady, założona w 1961 roku)

PCP – Progressive Conservative Party of Canada (Partia Postępowo–Konserwatywna, założona w 1854 roku, w 2003 roku po połączeniu z Canadian Alliance utworzyła Konserwatywną Partię Kanady)

RC – Ralliement Creditiste (partia zaliczana do nurtu tzw. zaufania społecznego, bliźniacza partia Partii Zaufania Społecznego, założona w 1965 roku w Québecu w związku z wyborami federalnymi; ma swoje źródła w partii Związek Wyborców utworzonej w 1939 roku)

RPC – Reform Party of Canada (Kanadyjska Partia Reform, założona w 1987 roku, w 2000 roku stała się częścią nowej partii Canadian Alliance)

SC – Social Credit Party (Partia Zaufania Społecznego założona w 1932 roku, oparta na koncepcji ekonomicznej opracowanej przez Clifforda Douglasa w 1924 roku)

Tabela 2. Rządy mniejszościowe w Kanadzie – według długości okresu trwania

Premier	Partia	Kadencja parlamentu	Mandaty (skala mniejszości)	Lata	Czas trwania gabinetu
William Lyon Mackenzie King	Partia Liberalna	14	116 z 235 (2 brakujące)	1921–1925	3 lata, 233 dni
Stephen Harper	Partia Konserwatywna	39	124 z 308 (30 brakujących)	2006–2008	2 lata, 207 dni
Stephen Harper	Partia Konserwatywna	40	143 z 308 (12 brakujących)	2008–2011	2 lata, 142 dni
Lester B. Pearson	Partia Liberalna	27	131 z 265 (2 brakujące)	1965–1968	2 lata, 135 dni
Lester B. Pearson	Partia Liberalna	26	129 z 265 (4 brakujące)	1963–1965	2 lata, 123 dni
Pierre Trudeau	Partia Liberalna	29	109 z 264 (23 brakujące)	1972–1974	1 rok, 170 dni
Paul Martin	Partia Liberalna	38	135 z 308 (19 brakujących)	2004–2006	1 rok, 133 dni
William Lyon Mackenzie King	Partia Liberalna	15	99 z 245 (24 brakujące)	1925–1926	204 dni
John Diefenbaker	Partia Postępowo-Konserwatywna	25	116 z 265 (17 brakujących)	1962–1963	203 dni
Joe Clark	Partia Postępowo-Konserwatywna	31	136 z 282 (5 brakujących)	1979–1980	186 dni
John Diefenbaker	Partia Postępowo-Konserwatywna	23	112 z 265 (21 brakujące)	1957–1958	177 dni
Alexander Mackenzie	Partia Liberalna	2	95 z 200 (5 brakujących)	1873–1874	56 dni
Arur Meighen	Partia Konserwatywna (1867)	15	115 z 245 (8 brakujących)	1926	3 dni

[20]

Źródło: <http://www.parl.gc.ca/Parlinfo/compilations/parliament/DurationMinorityGovernment.aspx>, dostęp: 20.09.2011 r.

i osoby lepiej sytuowane. Z kolei Partia Konserwatywna swoich zwolenników rekrutuje wśród ludności anglojęzycznej, protestantów, mieszkańców prowincji nadmorskich i peryferyjnych, małych miasteczek i farmerów. Pozostałe partie uzyskujące mandaty w Izbie Gmin najczęściej swoich zwolenników mają wśród robotników, w okręgach przemysłowych i w niższych grupach urzędniczo-inteligentkich oraz „nowej klasie średniej”⁵².

Kluczowe dla analiz systemu partyjnego wydaje się również to, że społeczeństwo kanadyjskie nie identyfikuje się z poszczególnymi partiami, myśląc raczej w kategoriach krótkoterminowego interesu wyborczego, zrealizowania danej potrzeby. Wyborcy są po prostu pragmatyczni, a nie ideowi. Zaledwie jedna trzecia Kanadyjczyków jest skłonna głosować na tę samą partię na wspomnianym poziomie ogólnokrajowym i lokalnym. Stosunkowo wysoka jest frekwencja wyborcza oscylująca często blisko 75%, choć w tej grupie bardzo duży odsetek stanowią osoby niezdecydowane – blisko 40% decyduje o tym, na kogo głosować, podejmuje w lokalu wyborczym. Spora liczba badaczy systemu partyjnego Kanady określa go mianem *brokerage*, co oznacza, że partie polityczne pełnią funkcję pośrednika pomiędzy społeczeństwem a władzą, by utrzymać społeczną harmonię⁵³. Głównymi wartościami, na których opierają się programy partii, są: wolność jednostki, równość startu życiowego i równość szans, podwyższenie standardu życia i zabezpieczeń społecznych, rozwój gospodarczy państwa, walka z inflacją i bezrobociem. Różnice w programach można odnaleźć w podejściu do ustroju terytorialnego państwa. Konserwatyści zasadniczo opowiadają się za decentralizacją władzy na szczeblu lokalnym, liberałowie zaś optują za silnym rządem federalnym. Poza tym ci ostatni zasadniczo opowiadają się przeciwko jakimkolwiek układom o wolnym handlu. Między poszczególnymi partiami nie istnieją więc zbyt wyraźne różnice ideologiczne czy programowe ani też odmienności pod względem struktury partyjnej. Wręcz przeciwnie, można w tym wypadku mówić o zbliżeniu się zasadniczych nurtów kanadyjskiej sceny partyjnej: konserwatywnego i liberalnego.

Ostatnie przedterminowe wybory z 2011 roku potwierdziły zarysowane powyżej reguły rządzące systemem partyjnym Kanady. Miejsce Partii Liberalnej zajęła Nowa Partia Demokratyczna i zaczęła w nowych warunkach odgrywać rolę oficjalnej opozycji. Dotkliwa porażka dotychczasowej opozycji i Bloku Quebecu otwiera na nowo dyskusję, czy aby kanadyjski system partyjny nie zaczyna powoli ewoluować w stronę systemu dwupartyjnego. Ostateczna confirmacja bądź negacja tej tezy będzie możliwa po kolejnych wyborach parlamentarnych.

W Kanadzie od pewnego czasu zauważyć można pewną ewolucję w kierunku bardziej konsensualnego modelu demokracji. Proces ten jest co prawda hamowany przez nierozwiązane napięcia między Kanadyjczykami francusko- i anglojęzycznymi. Dodatkowo wiele zmian ustrojowych, a także reform, które w innych

⁵² M. Grzybowski, op. cit., s. 82.

⁵³ I. Wroński, op. cit., s. 142–143.

państwach anglosaskich są wdrażane, jest blokowanych, a przedstawiane propozycje nie zadowolają wszystkich stron. Odkładanie ich w czasie sprawia tylko, że pogłębiają się istniejące podziały, co znajduje wyraz w kształcie systemu partyjnego, a to z kolei utrudnia wyłanianie stabilnych rządów większościowych. Tym samym tak charakterystyczny dla instytucji o brytyjskich korzeniach mechanizm dostosowywania się do zmieniających się warunków został w Kanadzie zablokowany. Potwierdza się tu zatem teza Arenda Lijpharta, że model westminsterski oparty na systemie większościowym, najlepiej się sprawdza w społeczeństwach homogenicznych. Tymczasem w Kanadzie istniejąca wielość linii podziału, wedle których ustala się polityczne postawy i preferencje, czyni ów model niestabilnym. Miejmy zatem nadzieję, że mimo tych napięć powstawać będą efektywne i sprawne rządy niezależnie od tego, jaki będą one miały ostatecznie status.

Literatura

- Antoszewski, A., Herbut, R., *Systemy polityczne współczesnego świata*, Arche, Gdańsk 2001.
- Antoszewski, A., Herbut, R., *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa 2006.
- Grabowski, J., *Historia Kanady*, Prószyński i Ska, Warszawa 2001.
- Grzybowski, M., *Ewolucja kanadyjskiego systemu partyjnego (1935–1985)*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace z Nauk Politycznych” 1989, z. 35.
- Herman, V., Pope, J., *Minority Governments in Western Democracies*, „British Journal of Political Science” 1973, vol. 3.
- Jackson, R.J., Jackson, D., *Canadian Government in Transition: Disruption and Continuity*, Scarborough: Pearson Prentice Hall 1996.
- Jednaka, W., *Gabinety koalicyjne w III RP*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.
- Kanada. *Parlament uchwalił wotum nieufności dla rządu*, http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,81048,9325027,Kanada_Parlament_uchwalił_wotum_nieufnosc_i_dla_rzadu_.html, dostęp: 3.05.2011 r.
- Konstytucja Kanady* (wstęp i tłumaczenie J. Osiński, I. Zawiślińska), Warszawa 1998.
- Michalak, B., *Większościowy czy proporcjonalny? Spór o kształt systemu wyborczego*, „Dialogi Polityczne” 2004, nr 3-4.
- Parlament Kanady* (opracowanie i przekład K. Complak), Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1999.
- Rycerska, I., *Grupy narodowe i etniczne w systemie politycznym Kanady*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2003.
- Sokół, W., *Charakterystyka współczesnych systemów partyjnych wybranych państw*, w: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2005.
- Strøm, K., *Minority Governments in Parliament Democracies. The Rationality of Non-winning Cabinet Solutions*, „Comparative Political Studies” 1984, vol. 17.

- The Electoral System of Canada*, 2nd ed., Election Canada, Ottawa 2007, s. 50, <http://www.elections.ca/content.aspx?section=res&dir=ces&document=index&lang=e>, dostęp: 10.08.2011 r.
- Wiesman, N., *Skeptical Reflections on Propotional Representation*, „Policy Options” 1997, vol. 11.
- Wrońska, I., *Partie polityczne współczesnej Kanady*, Wydawnictwo Andrzej Wiśniewski, Temida 2, Kielce 1994.
- Wroński, I., *Kanada*, w: *Partie i systemy partyjne państw wysoko rozwiniętych*, red. J. Iwanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1999.
- Wrzos, M., *Rządy mniejszościowe w Kanadzie*, w: *Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2009.
- Zakrzewski, P., *Rząd mniejszościowy – zagadnienia definicyjne i przegląd stanowisk teoretycznych*, w: *Wielowymiarowość systemów politycznych. Teoretyczne założenia i praktyczne uwarunkowania*, red. J. Błuszkowski, J. Zaleśny, Warszawa 2009.
- Zięba, A., *Wielka Brytania*, w: *Systemy polityczne krajów kapitalistycznych*, red. A. Jamróz, PWN, Warszawa 1989.